

Jørn Erslev Andersen

Værkelighed. Essays om dansk litteratur

Århus: Forlaget Modtryk 2005, 256 sidor.

I Danmark pågår sedan många år en intensiv debatt om vem som har tolkningsföreträde när det gäller den moderna danska litteraturen. De äldre teoretikerna, representerade av bl.a. Torben Brostrøm, Villy Sørensen och Klaus Rifbjerg, anklagas för att genom en "modernismekonstruktion" ha uteslutit och marginaliserat sådana författarskap som inte får plats under paraplybegreppet "modernism". Angriparna består av en yngre falang av kritiker och akademiker som Lars Bukdahl i *Weekendavisen*, Forfatterskolens Niels Frank och "Koldingskolen" – representerade av bl.a. Anne-Marie Mai, Anne Borup och Jon Helt Haarder. Till stora delar förefaller striden att handla om *homo academicus* kamp för plats i det (bourdieuska) fältet, men den tydliggör också det problematiska i att definiera "modernism", "avantgarde" och andra strömningar i det moderna, i konfrontation med en yngre tradition som inte längre accepterar detta slags "stora berättelser" som en förklaring för hela epokers samlade litteraturproduktion. Samtidigt har det gått så pass lång tid sedan uppkomsten av det moderna runt 1850 att det nu är lättare att se mönstren i väven, oavsett om vi lever kvar i moderniteten eller, som vissa teoretiker hävdar, har övergått till att leva i en senmodernitet.

Den danske litteraturhistorikern Jørn Erslev Andersen har nu kommit med ett tungt vägande bidrag i debatten med sin underfundigt betitlade essäsamling: *Værkelighed*. Bokens namn tar på sätt och vis luften ur meningsutbytet genom ordleken *virkelighed/værk*, samtidigt som den öppnar för en diskussion om vad som är 'verkligt' genom att ställa frågor både om kanonskrivande och om vad som är litteraturvetenskapens objekt oberoende av om det är modernism,

nyformalism eller avantgarde som konstrueras. Boken är ordnad i tre delar som var och en består av ett flertal tidigare publicerade artiklar eller hållna föredrag som omskrivits för detta sammanhang. Varje del inleds med ett eget förord, och därmed har boken som helhet fått lov att förses med ett "RetroForord", en formulering som signalerar Erslev Andersens egen ståndpunkt i den pågående avantgarde- och modernismdebatten: han vill placera sig i tillbakalutad opposition genom att modifiera och nyansera en pågående "retroaktiv traditionsetablering". Därmed vill han rikta blicken framåt och undvika att hamna i de låsta positioner som han anser att ovanstående kritiker och forskare har intagit. Aktuell dansk lyrik behöver enligt Erslev Andersen ses med detta slags framåtskådande blick för att göra rättvisa åt de delar av den samtida litteraturen som nu ignoreras av båda sidor i striden. Detta gäller inte minst performancetraditionen.

Att stridens vågor går höga i Danmark vad gäller förståelsen av litteraturen i det moderna, framgår av att detta "retroförord" följs av ännu ett förord betitlat som boken: "Værkelighed". Här går Erslev Andersen till strid mot de "nyavantgardistiska" och "nyformalistiska" skolor som Bukdahl, Frank, Mai och Borup enligt honom representerar, kompletterat med Marianne Stidsen i den sistnämnda gruppen. Genom att sätta upp en egen heterogen kanon ställer han sig explicit med ett ben i varje läger, något som blir ytterligare markerat när han på en gång framhäver uppgörelserna som en vitalisering av dansk litteraturvetenskap och -kritik, och betonar att striden i många fall har resulterat i en rigid och enkelspårig litteraturpolitisk syn där vissa författare har marginaliserats enbart för att de inte passar in i den nyskrivna kanon utan hänsynstagande till deras kvalitet. Hans huvudexempel här är hur Søren Ulrik Thomsen och Pia Tafdrup har motarbetats i Danmark utifrån ett tänkande i dikotomier av typen "modernismekonstruktion" – "nyformalism", till trots för att det

faktiskt handlar om två stora poeter. Artikeln är därför ett högst lovvärt försvar av kvalitet som den viktigaste parametern för bedömning av litterära verk, oberoende av om det är modernistiskt, avantgardistiskt eller postmodernt.

Bokens första del behandlar kanonbegreppet generellt och dansk kanon speciellt, och med tanke på de dubbla förordet är premisserna redan lagda för en annorlunda koncipiering av kanonbegreppet. Här har Erslev Andersen flera ärenden, varav det viktigaste är att etablera en förståelse för hur en kanon etableras. I den första artikeln belyser han hur B.S. Ingemanns årstidssång "Giv Tid" har kanoniserats trots att den ingår i en större helhet och därmed är lösryckt från sitt sammanhang, och kontrasterar detta mot hur serien Danske klassiker har bidragit till att etablera en delvis annorlunda kanon genom att satsa på udda verk av kända författare och goda verk av mindre kända eller marginaliserade författare. Ytterligare en artikel utgörs av en uppgörelse med danskt kanonskrivande, och Harold Blooms "monstrøse værk" *The Western Canon* (1994) andrages som exempel på vilka utgångspunkter som inte bör väljas av den som ska skriva kanon, nämligen subjektivt kunnande och agonism. I dessa två essäer tydliggörs kanonskrivandets (litteraturpolitiska) arbiträritet. Erslev Andersen nyanserar därefter bilden genom nyläsningar av flera författarskap; bl.a. lyfts Schack Steffeldt kunnigt fram ur skuggan från Oehlenschläger, medan den "københavnske" nordisten Keld Zeruneiths tre biografier om Emil Aarestrup, Johannes Ewald respektive Sophus Claussen hängs ut på schavotten. Denna del avslutas med en högst personlig skrivning av dansk samtida litteraturkanon, präglad av samma prisvärda öppenhet och heterogenitet som förorden bäddat för.

Del två behandlar "Det retorisk moderne" och utgörs av ett försök att läsa modernismen som en epistemologisk respektive stilhistorisk

kategori genom att ställa ironi mot patos och närhet mot distans. Det första kapitlet framstår här som delvis i motstrid med titelns retorikformulering eftersom det är Niels Franks och Inger Christensens poetiker som utreds och inte deras retorik (huvudsakligen genom en diskussion om Frank), men kapitlet försvarar ändå sin plats i denna del om betoningen läggs på *det moderne*. Huvudkapitlet är den därpå följande analysen av "Affekt og sandhed" där ett försök görs att definiera "patos" som retorisk term. Patos är ett begrepp som har gått från att beteckna den sista av den klassiska retorikens fem delar (páthos) till att från renässansen utgöra en trop bland andra, och slutligen från romantiken och framåt kopplas till tropen ironi. Erslev Andersens konklusion är att ironi utgör motpolen till patos och att dessa två troper inte kan existera utan varandra. Med detta ställer han sig utanför den tradition som beskriver allt i dikotomier och väljer istället den gyllene medelvägen. I det avslutande kapitlet analyserar han synen på diktaren som en *anonymos* som förmedlar det allmänmänskliga, i en diskussion av Pia Juul, Jørgen Gustava Brandt och en lång rad andra poeter. Här utgår han kongenialt från Pia Juuls bild av poeten som en *gargouille* utspyende vatten, dvs. dikter. Erslev Andersen har därmed utrett tre moment av diktförståelse i det moderna: synen på dikten som vertikal, som horisontal och som system, och skisserat sitt eget förslag till en "gestisk retorik".

Bokens avslutande tredje del består av läsningar av enskilda författare och poeter, och här manifesterar Erslev Andersen hela sitt kunnande och skarpsinne i en rad intressanta och högst läsvärda analyser. Syftet är detsamma som för boken i sin helhet, men här med en extra tonvikt på en strävan att läsa författarna ut ur en national (dansk) förståelse och in i en större internationell (europeisk) kontext, något som kräver en större pluralitet och heterogenitet vid urvalet av

de enskilda poeterna än vad de stridande lägrens låsta positioner tillåter. De två första kapitlen syftar till att ge en delvis annan bild av J.P. Jacobsens författarskap, och Erslev Andersen försvarar mångsidigheten hos denne författare gentemot alltför enkelspåriga läsningar. De följande kapitlen behandlar orientalismen hos Sophus Claussen, hur Villy Sørensen söker efter buddismens enhet för att komma bort från de (kristna) dikotomierna, samt Søren Ulrik Thomsens diktsamling *Hjemfalden* som ett uttryck för en ontologisk poetik snarare än som det metafysiska traktat som många vill se boken som. Per Højholts tidiga författarskap placeras in som ett led i hans utveckling, i ett alternativ till den gängse synen på Højholts senare böcker som ett skarpt brott mot de två första böckerna. Avslutningsvis visas att Peter Laugesens "jyske" anarko-avantgardism är en viktig del av dennes författarskap, och med det knyts bokens försök att lyfta fram en gestisk retorik i det moderna ihop.

Genomgående gör Erslev Andersen skarpsinniga och kunniga läsningar av udda författarskap, som lyfts fram och föranleder korrigeringar på väsentliga punkter av den befintliga bilden. Boken innehåller dock flera problematiska aspekter, mestadels uppstående ur det faktum att detta är en artikel- (eller essay-)samling med ett stort tidsrum mellan den första artikeln (1991) och den sista (2004). Detta är en principiell fråga: det säger sig självt att mycket sker med en forskares stil och åskådning under fjorton år, något som gör det extra viktigt att artiklarna genomarbetas så att en enhetlig stil uppnås. Detta har Jørn Erslev Andersen dock inte genomfört till fullo, utan artiklarna präglas fortfarande både av oenhetlighet i stilen och av att vara riktade till olika publik. Vissa av texterna bär fortfarande en talspråklig prägel, som t.ex. den inledande "J.P. Jacobsens atomer" i del 3, där det allra först i artikeln anges att detta är ett muntligt föredrag varefter publiken (i Estland) apostroferas. En sådan muntlig stil bör inte finnas

kvar i en tryckt essäsamling när intentionen är att boken ska utgöra en enhet, utan sådan information kan med fördel förpassas till fotnoterna och texten skrivs om för att passa in i bokens helhet. Detta är desto mer angeläget som det faktiskt existerar en sammanhållande röd tråd i Erslev Andersens essäsamling, och den dessutom är ett välkommet inlägg i debatten om kanonskrivande, modernismkonstruktion och enskilda författares position i fältet. En konsekvens av den bristande genomskrivningen – trots att en sådan utlovas i inledningen – är att en del av det som sägs i ovan nämnda artikel återkommer i nästa kapitel "Kampen om J.P. Jacobsen", en tendens till upprepning som tyvärr präglar även flera andra texter i boken. Den tidigare nämnda erslevska kanon som avslutar del ett har t.ex. i kortversion redan uppräknats i det andra förordet "Værkelighed".

En annan konsekvens är att urvalet ger ett till synes tillfälligt intryck eftersom författaren har tagit med både *hist og pist*. Ett strängare urval hade gett boken en tydligare och mer konsekvent linje. Det har också lett till att boken – fram till del tre – ibland präglas av en ungdomlig argsinthet, något som kanske är utmärkande för den danska akademiska debattläget, men som samtidigt drar ner vissa texter till personangreppens nivå. Det är dessutom totalt ointressant för en ickedansk läsare. Detta är onödigt, det visar inte minst de intressanta och välskrivna analyserna i del tre som inte ger uttryck för något dylikt. De inledande, övervägande tidiga, artiklarna borde därför i högre grad ha bearbetats så att de (gamla) personstridigheterna inte hade skymt den spännande diskussionen. När man läser boken får man samtidigt en aning om vad som står på spel för Jørn Erslev Andersen: han arbetar på universitet i Århus och påfallande ofta sätts det "jyske" upp mot det "københavnske". I likhet med relationen mellan Nord-Norge och Oslo, har kanske Erslev Andersens

svårigheter uppstått ur det känsliga förhållandet mellan region och huvudstad?

Erslev Andersen ställer i en artikel upp ett motsatsförhållande mellan akademikern och biografen, men samtidigt har hans egen bok inte någon väldefinierad adressat. Undertiteln är "Essays om dansk litteratur", men den danska förståelsen av "essay" verkar för mig enbart implicera en frånvaro av fotnoter, och därmed kan man fråga sig vilken publik Erslev Andersen egentligen riktar sig till. Om man ser till "retroforordets" *vittigheter* så verkar adressaten vara läsare av dagskritik, men ser man istället till det kunnande och skarpsinne som ådagaläggs i analyserna är adressaten sannolikt *Academia* (det gäller speciellt det djupgående och lärda kapitlet om retorik). Boken hade därför i mina ögon vunnit på en vetenskaplig apparat som hade gjort det möjligt att följa upp alla intressanta uppslag. Alternativet hade naturligtvis varit att istället rikta boken till en allmän läsare, men oavsett vilken väg Erslev Andersen hade tagit hade det krävts en genomarbetning som hade gjort boken enhetlig; som det är nu spretar den samtidigt åt båda håll.

En följd av denna vacklan mellan det akademiska och det "essäistiska" är att endast ett fåtal av källorna till Erslevs Andersens imponerande kunskap redovisas, varför det är svårt att vare sig belägga eller bestrida hans påståenden. Vid ett flertal tillfällen kunde det t.ex. ha varit på sin plats med referenser till andra forskare, bl.a. när Niels Franks poetik diskuteras ingående i kapitlet "Litteraturens tonale uretfærdighed". Även om Erslev Andersens artikel har några år på nacken (1999) förelåg Peter Stein Larsens *Digtets krystal* redan 1997, och här diskuteras hela sju samtida poetikskrivare varav Niels Frank är en. Detta är något som t.o.m. en essäist bör informera om och dryfta. I kapitlet "Affekt og sandhed" diskuteras som tidigare nämnts patos i den moderna lyriken utifrån en retorisk analys, i syfte att

skissera en bild där ironi och patos utgör motpoler i den retoriska terminologin. Det är ett resultat som jag är helt enig med, men vägen dit är problematisk. Erslev Andersen gör en koppling mellan patos och patetisk i början på artikeln och ger på så sätt anslaget för analysen, och fortsätter sedan helt konsekvent med att utreda förhållandet till retorikens femte led páthos, dvs hur talaren vid framförandet kan övertyga sin publik genom att uppvisa de rätta känslorna. För det första blir diskussionen problematisk eftersom páthos – om vi håller fast vid denna tolkning – är något som måste anpassas till den publik man har framför sig; en modern publik kräver en helt annan (lågmäld) páthos än t.ex. den romerska senaten eller Hitlers masspublik (något som Anders Johansen förtjänstfullt utrett i *Talerens troverdighet. Tekniske og kulturelle betingelser for politisk retorikk* 2002). Patosdiskussionen är sålunda betydligt mer komplicerad än vad den enkla kopplingen till det moderna begreppet "patetisk" implicerar. För det andra äger en högst diskutabel glidning rum i Erslev Andersens argumentation när det gäller patos betydelse: "patos" diskuteras först som retorikens páthos, sedan som trop, figur och slutligen som effekt. Och då är man tillbaka till den ursprungliga betydelsen (páthos), dvs hur man framför något så att det ger bäst effekt på publiken. Denna förskjutning underminerar själva analysen och verkar vara ett resultat av en oklar begreppsdefinition där den term som ska förklaras ses som både överordnat (páthos) och underordnat (patos) på en gång, ett fenomen som också är karakteristiskt för många försök att definiera "modernism".

Trots de problem som här har påtalats som en konsekvens av bristande redigering, är Jørn Erslev Andersens *Værkelighed* en både spännande och intressant bok att läsa. Till skillnad från många andra artikelsamlingar finns det (trots allt) en röd tråd genom boken som gör den till ett välkommet inlägg i (den danska) modernismdebatten.

Boken är över lag skriven i heterogenitetens och öppenhetens tecken, och oftast visar Erslev Andersen både respekt och ödmjukhet inför andras tolkningar. Det beaktansvärda och positiva med Erslev Andersens analys är hans vilja att diskutera de termer som används och den öppenhet med vilken han gör det. Han ger övertygande och bestämt alternativa tolkningar av danska författarskap som bidrar till att ge en annan bild av både dansk och europeisk kanon. Inte minst lyfter han fram flera författarskap som hotar att bli bortdefinierade ur den pågående debatten, antingen för att de inte passar in i de olika lägrens definitioner av vad som är "sann" litteratur eller för att de hamnar på kollisionskurs med de olika litteraturpolitiska utspelen. Receptionen av Søren Ulrik Thomsen och Pia Tafdrup tjänar här till att illustrera detta förhållande: Erslev Andersen visar hur man istället för att läsa dessa två poeter på deras egna villkor har marginaliserat dem på grund av deras vägran att vara (danskt) ironiska. Genom att införliva dem i sin egen heterogena, på kvalitet baserade kanon, demonstrerar Erslev Andersen vad som är poesins egentliga verklighet.

Per Bäckström